



El banquer anarquista

Fernando Pessoa

LARESISTÈNCIA.CAT

FERNANDO PESSOA
El banquer anarquista

Versió catalana de Xavier Borràs

Títol original: *O Banquero Anarquista*

Publicat per l'associació catalana LA RESISTÈNCIA.

laresistencia.cat / info@laresistencia.cat



Creative Commons · Reconeixement · No Comercial · Sense Obra Derivada 4.0 Internacional ([CC BY-NC-ND 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)).

D'aquesta versió catalana, 2017, Xavier Borràs Calvo.

D'aquesta edició, 2017, La Resistència.

Haviem acabat de sopar. Davant meu el meu amic, el banquer, gran comerciant i acaparador notable, fumava com qui no pensa. La conversa, que s'havia esllanguit, jeia morta entre nosaltres. Vaig procurar reanimar-la, a l'atzar, amb una idea que em va passar pel magí. Em vaig girar cap a ell mentre li somreia.

—És cert això que em van dir fa uns dies, que fa temps vós havíeu estat anarquista?...

—Ho havia estat, no: ho havia estat i ho sóc. No he canviat pel que fa a això. Sóc anarquista.

—Aquesta sí que és bona! Vós, anarquista! En què, sou anarquista?... Tret que li doneu al mot un sentit diferent...

—Del vulgar? No, no li'n dono. Faig servir el mot en el seu sentit vulgar.

—Voleu dir, doncs, que sou anarquista exactament en el mateix sentit en què són anarquistes aquests païos de les organitzacions obreres? Que entre vós i aquests païos de les bombes i dels sindicats no hi ha cap diferència?

—Diferència, diferència, n'hi ha... És evident que n'hi ha, de diferència. Però no és la que imagineu. Que potser dubteu que les meves teories socials no són com les vostres?...

—Ah, ja ho entenc! En la teoria, sou anarquista; en la pràctica...

—Quant a la pràctica sóc tan anarquista com en la teoria. I a la pràctica en sóc més, sóc molt més anarquista que aquests païos que heu esmentat. Tota la meva vida ho demostra.

—Què?

—Que tota la meva vida ho demostra, fill. Sou vós que no heu parat mai esment de forma lúcida a aquestes coses. Per això us sembla que dic ruqueries, o que em burlo de vós.

—Ca, home, no entenc res!... Tret que..., tret que considereu la vostra vida disoluta i antisocial i li doneu aquest sentit a l'anarquisme...

—Ja us he dit que no; això és, ja us he dit que no dono a la paraula anarquisme un sentit diferent del vulgar.

—Entesos... Continuo sense entendre-ho... Però, home, voleu dir que no hi ha cap diferència entre les vostres teories veritablement anarquistes i la pràctica de la vostra vida —la pràctica de la vostra vida com és ara? Voleu fer-me creure que teniu una vida exactament igual a la dels païos que vulgarment són anarquistes?

—No, no és això. El que vull dir és que entre les meves teories i la pràctica de la meva vida no hi ha cap divergència, sinó una conformitat absoluta. El que no tinc és una vida com la dels païos dels sindicats i de les bombes —això és veritat. Però és la seva vida la que es fora de l'anarquisme, fora dels seus ideals. La meva no. En mi —sí, en mi, banquer, gran comerciant, acaparador si ho voleu—, en mi, la teoria i la pràctica de l'anarquisme van juntes i de cert. M'heu comparat amb aquests babaus dels sindicats i de les bombes per indicar que sóc diferent d'ells. Ho sóc, però la diferència és aquesta; ells (sí, ells i no pas jo) són anarquistes només en la teoria; jo ho sóc en la teoria i en la pràctica. Ells són anarquistes i estúpids, jo anarquista i intel·ligent. Així és, amic meu, el veritable anarquista sóc jo. Ells —els dels sindicats i de les bombes (jo també hi vaig ser i en vaig sortir justament pel meu veritable anarquisme)—, ells són les escombraries de l'anarquisme, les femelles de la gran doctrina llibertària.

—Això ni el diable ho ha sentit! Això és sorprenent! Però com concilieu la vostra vida —vull dir la vostra vida bancària i comercial— amb les teories anarquistes? Com ho concilieu, si dieu que per teories anarquistes enteneu exactament allò que entenen els anarquistes vulgars? I vós, a sobre, em dieu que sou diferent d'ells perquè sou més anarquista que ells, no és cert?

—Exactament.

—No entenc res.

—Però, us hi esforceu a entendre-ho?

—Hi esmerço tot l'esforç.

Es va treure el cigar de la boca, que s'havia apagat; el tornà a encendre lentament; va contemplar el llumí que s'extingia; el va deixar amb delicadesa en el cendrer; després, mentre alçava el cap, que havia abaixat feia un moment, va dir:

—Escolteu. Vaig néixer del poble i entre la classe obrera de la ciutat. No vaig heretar res de bo, com podeu imaginar, ni la condició, ni les circumstàncies. Amb prou feines una intel·ligència naturalment lúcida i una voluntat prou forta. Però, aquests eren dons naturals, que el meu baix naixement no em podia treure.

»Vaig ser obrer, vaig treballar, vaig viure una vida d'estretors; vaig ser, en resum, el que la majoria de gent és en aquell entorn. No dic pas ni de lluny que passés gana, però hi vaig ser a prop. D'altra banda, podria haver-ne passat, que això no va alterar res del que va passar, ni del que us vull exposar, ni del que fou la meva vida, ni del que és ara.

»Tot comptat, vaig ser un obrer comú; com tots, treballava perquè havia de treballar, i treballava tan poc com era possible. El que jo era, era intel·ligent. Sempre que podia, llegia coses, discutia coses, i, com que no era toix, va néixer en mi una gran insatisfacció i una gran revolta contra el meu destí i contra les condicions socials que el feien així. Ja us he dit que, en bona veritat, el meu destí podia haver estat pitjor del que era; però en aquell moment em semblava que jo era un d'entre els qui la Sort havia fet totes les injustícies possibles, i que s'havia servit de les convencions socials per fer-me-les. Això passava cap als meus vint anys —vint-i-un a tot estirar—, que va ser quan em vaig fer anarquista.

S'aturà un moment. Es va girar una mica més cap a mi. Va continuar, tot inclinant-se encara més.

—Sempre he estat més o menys lúcid. Em sentia revoltat. Volia entendre la meva revolta. Vaig fer-me anarquista conscient i convicte, l'anarquista conscient i convicte que sóc avui.

—I la teoria, que teniu ara, és la mateixa que teníeu llavors?

—La mateixa. La teoria anarquista, la veritable teoria, és una només. Tinc la que sempre he tingut, des que em vaig fer anarquista. Veureu... Us deia que, com que era lúcid per naturalesa, em vaig tornar anarquista conscient. Ara bé, què és un anarquista? És un rebel contra la injustícia que ens fa néixer desiguals socialment —en el fons és això només. I d'ací resulta, com es pot veure, la revolta contra les convencions socials que fan aquesta desigualtat possible. El que us assenyalo ara és el camí psicològic, és a dir, com és que la gent es fa anarquista; ja anirem a la part teòrica de l'assumpte. Per ara, compregueu bé quina seria la revolta d'una paio intel·ligent en les meves circumstàncies. Què és el que veu ell pel món? Un neix fill de milionari, protegit des del bressol contra aquells infortunis —i no són pocs— que els diners poden evitar o atenuar; un altre neix miserable, per a ser, en la criança, una boca més en una família on les boques hi són de sobra per al menjar que hi pot haver. Un neix comte o marquès, i per això té la consideració de tothom, faci el que faci; un altre neix així com jo, i ha d'anar dret com un ciri per ser tractat, si més no, com una persona. Uns neixen en tals condicions que poden estudiar, viatjar, instruir-se, tornar-se (podríem dir-ne) més intel·ligents que d'altres que naturalment en són més. I així en endavant, i en tot...

»Les injustícies de la Natura, vaja: no les podem evitar. Ara bé, les de la societat i les de les seves convencions, aquestes, per què no evitar-les? Accepto —no tinc cap altre remei— que un home sigui superior a mi pel que la Natura li ha donat —el talent,

la força, l'energia—; no accepto que sigui el meu superior per qualitats postisses, que no van sortir del ventre de sa mare, sinó que se les va trobar de carambola després de sortir-ne —la riquesa, la posició social, la vida fàcil, etc. Va ser de la revolta que us faig entendre en aquestes consideracions, que va néixer el meu anarquisme d'aleshores — l'anarquisme que, ja us he dit, mantinc avui sense cap alteració.

S'aturà una altra vegada un moment, com si pensés com continuaria. Fumà i va treure fum lentament, cap al costat oposat al meu. Es va girar i anava a prosseguir. Llavors, el vaig interrompre.

—Una pregunta, per curiositat... Per què us va fer, vós, precisament anarquista? Us podíeu haver fet socialista, o qualsevol altra cosa avançada que no anés tan lluny. Tot això hi era, en la vostra revolta... Dedueixo de tot el que dieu que per anarquisme enteneu (i penso que està bé com a definició de l'anarquisme) la revolta contra totes les convencions i fórmules socials i el desig i l'esforç per abolir-les totes ...

—Això mateix.

—Per què va triar aquesta fórmula extrema i no us va decidir per qualsevol de les altres..., de les intermèdies...?

—Us ho diré. Vaig meditar tot això. És clar que en els fullets que llegia vaig veure-hi totes aquestes teories. Vaig triar la teoria anarquista —la teoria extrema com molt bé dieu— per les raons que us diré en dues paraules.

Fità un moment cap enlloc. Després es va girar cap a mi.

—El veritable mal, l'únic mal, són les convencions i les ficcions socials, que se sobreposen a les realitats naturals —tot, des de la família als diners, des de la religió a l'Estat. La gent neix home o dona —vull dir, neix per a ser, en la vida adulta, home o dona—; no neix, en bona justícia natural, ni per a ser marit, ni per a ser ric o pobre, com tampoc no neix per ser catòlic o protestant, o portuguès o anglès. És totes aquestes coses en virtut de les ficcions socials. Ara bé, aquestes ficcions socials per què són dolentes? Perquè són ficcions, perquè no són naturals. Tan dolents són els diners com l'Estat, la constitució de la família com les religions. Si n'hi hagués d'altres, que no fossin aquestes, serien igualment dolentes, perquè també serien ficcions, perquè també se sobreposarien i destorbarien les realitats naturals. Així doncs, qualsevol sistema que no sigui el pur sistema anarquista, que vol l'abolició de totes les ficcions i de cada una d'elles completament, és una ficció també. Emprar tot el nostre desig, tot el nostre esforç, tota la nostra intel·ligència per a implantar, o per a contribuir a implantar, una ficció social en comptes d'una altra, és un absurd, si no un crim, perquè és fer

una pertorbació social amb la finalitat expressa de deixar-ho tot en el mateix estat. Si trobem injustes les ficcions socials, perquè esclafen i oprimeixen el que és natural en l'home, per què emprar el nostre esforç a substituir-les per altres ficcions, si el podem emprar per destruir-les totes?

»Això em sembla que és concloent. Però suposem que no ho és; suposem que ens objecten que tot això seria molt cert, però que el sistema anarquista no és realitzable en la pràctica. Examinem, doncs, aquesta part del problema.

»Per què és que el sistema anarquista no seria realitzable? Nosaltres, tots els progressistes, partim del principi que no solament l'actual sistema és injust, sinó que és avantatjós, perquè hi ha injustícia, substituir-lo per un altre més just. Si no pensem així, no som progressistes, sinó burgesos. Ara, d'on ve aquest criteri de justícia? Del que és natural i veritable, en oposició a les ficcions socials i a les mentides de la convenció. Ara, el que és natural és el que és enterament natural, no la meitat, o un quart, o un octau de natural. Molt bé. Doncs, una de dues: o el que és natural és socialment realitzable o no ho és; en altres paraules, o la societat pot ser natural, o la societat és essencialment ficció i no pot ser natural de cap manera. Si la societat pot ser natural, llavors pot existir la societat anarquista, o lliure, i ha d'existir, perquè és ella la societat enterament natural. Si la societat no pot ser natural, si (per qualsevol raó que no importa) ha de ser per força ficció, llavors, com a mal menor, fem-la, dins d'aquesta ficció inevitable, de la manera més natural possible. Quina és la ficció més natural? Cap no és natural en si, perquè és ficció; la més natural, en el nostre cas, ¿serà aquella que sembli més natural, que se senti com més natural? És aquella a la qual estem acostumats. (Compreneu-ho: el que és natural és l'instint; i el que, no sent instint, s'assembla del tot a l'instint és l'hàbit. Fumar no és natural, no és una necessitat de l'instint.) Ara bé, quina és la ficció social que constitueix el nostre hàbit? És l'actual sistema, el sistema burgès. Tenim, doncs, en bona lògica, que trobem la societat natural, i serem defensors de l'anarquisme; o bé no la jutgem possible, i serem defensors del règim burgès. No hi ha hipòtesi intermèdia. Ho enteneu?...

—Sí, senyor: això és concloent.

—Encara no és ben bé concloent... Encara hi ha una altra objecció, de la mateixa mena, a liquidar... Es pot acordar que el sistema anarquista és realitzable, però es pot dubtar que sigui realitzable de cop i volta —és a dir, que es pugui passar de la societat burgesa a la societat lliure sense haver-hi un o més estats o règims intermedis. Qui faci aquesta objecció accepta com a bona, i com a realitzable, la societat anarquista; però

present que cal que hi hagi un estat qualsevol de transició entre la societat burgesa i aquella.

»Ara, molt bé. Suposem que és així. Quin seria aquest estat intermedi? La nostra finalitat és la societat anarquista, o lliure; aquest intermedi només pot ser, per tant, un estat de preparació de la humanitat per a la societat lliure. Aquesta preparació o és material o és simplement mental; això és, o és un seguit de realitzacions materials o socials que van adaptant la humanitat a la societat lliure, o és una simple propaganda gradualment creixent i influent, que la van preparant mentalment a desitjar-la o a acceptar-la.

»Anem al primer cas, l'adaptació gradual i material de la humanitat a la societat lliure. És impossible; és més que impossible: és absurda. No hi ha adaptació material sí no hi ha una cosa que ja hi és. Cap de nosaltres no es pot adaptar materialment al medi social del segle XXIII, encara que sàpiga com serà; i no s'hi pot adaptar materialment perquè el segle XXIII i el seu medi social encara no existeixen materialment. Així, arribem a la conclusió que, en el pas de la societat burgesa cap a la societat lliure, l'única part que hi pot haver d'adaptació, d'evolució o de transició és mental, és la gradual adaptació dels esperits a la idea de societat lliure... En tot cas, en el camp de l'adaptació material, encara hi ha una hipòtesi...

—Caram amb tanta hipòtesi!

—Oh, fill, l'home lúcid ha d'examinar totes les objeccions possibles i les ha de refutar, abans d'estar segur de la seva doctrina. I, a més a més, tot això és en resposta a una pregunta que m'heu fet...

—Entesos.

—En el camp de l'adaptació material, deia, hi ha en tot cas una altra hipòtesi. És la de la dictadura revolucionària.

—Com, de la dictadura revolucionària?

—Com us he explicat, no hi pot haver adaptació material a una cosa que no existeix, materialment, encara. Però si, per un moviment brusc, es fes la revolució social, s'implantaria ja, no la societat lliure (perquè la humanitat per a aquesta no pot estar encara preparada), sinó una dictadura d'aquells que volen implantar la societat lliure. Però ja existeix, encara que en esbós o en inici, ja existeix materialment alguna cosa de la societat lliure. Ja hi ha, per tant, una cosa material, a la qual la humanitat s'adaptaria. Aquest és l'argument amb què les bèsties que defensen la «dictadura del proletariat» la defensarien si fossin capaces d'argumentar o de pensar. L'argument, és clar,

no és d'ells: és meu. Me'l poso, com a objecció, a mi mateix. I com us mostraré... , és fals.

»Un règim revolucionari, així que existeix, i sigui quina sigui la finalitat que cerca o la idea que el condueix, és materialment només una cosa: un règim revolucionari. Ara bé, un règim revolucionari vol dir una dictadura de guerra, o, en paraules vertaderes, un règim militar despòtic, perquè l'estat de guerra és imposat a la societat per una part d'ella —aquella part que ha assumit revolucionàriament el poder. I què en resulta? El resultat és que qui s'adapti a aquest règim, que és, *materialment, immediatament*, només un règim militar despòtic, s'adapta a un règim militar despòtic. La idea, que havia conduït els revolucionaris, la finalitat, que buscaven, havia desaparegut del tot de la realitat social, que és ocupada exclusivament pel fenomen guerrer. De manera que el que surt d'una dictadura revolucionària —i tant més en sortirà completament, com més temps duri aquesta dictadura— és una societat guerrera de tipus dictatorial, això és, un despotisme militar. No podia ser una altra cosa. I sempre ha estat així. Jo no en sé gaire d'història, però el que sé s'hi ajusta, això; i no podia deixar d'ajustar-s'hi. Què en sortí de les agitacions polítiques de Roma? L'imperi romà i el seu despotisme militar. Què en sortí de la Revolució Francesa? Napoleó i el seu despotisme militar. I ja veureu què en sortirà de la Revolució Russa... Qualsevol cosa que endarrerirà desenes d'anys la realització de la societat lliure... També, què es podia esperar d'un poble d'analfabets i de místics?...

»En fi, això ja se surt de la conversa... Heu entès el meu argument?

—L'he entès perfectament.

—Compreneu, doncs, que vaig arribar a aquesta conclusió: Finalitat: la societat anarquista, la societat lliure; mitjà: el pas, sense transició, de la societat burgesa a la societat lliure. Aquest pas seria preparat i esdevindria possible per una propaganda intensa, completa, absorbent, per manera de predisposar tots els esperits i aflquir totes les resistències. És clar que per «propaganda» no entenc només la paraula escrita o parlada: hi entenc tot, acció directa o indirecta, que pugui predisposar cap a la societat lliure i aflquir la resistència a la seva vinguda. Així, no tenint quasi cap resistència a vèncer, la revolució social, quan vingués, seria ràpida, fàcil, i no hauria d'establir cap dictadura revolucionària, per no tenir contra qui aplicar-la. Si això no pogués ser així, és que l'anarquisme és irrealitzable; i si l'anarquisme és irrealitzable, només és defensible i justa, com ja us he provat, la societat burgesa.

»Ara hi teniu aquí perquè i com em vaig fer anarquista, i perquè i com vaig refusar, per falses i antinaturals, les altres doctrines socials menys agosarades.

»I llestos... Continuem amb la meva història.

Va fer petar un llumí i encengué lentament el cigar. Es concentrà, i de seguida va prosseguir.

—Hi havia altres nois amb les mateixes opinions que jo. La majoria eren obrers, però n'hi havia alguns que no ho eren; tots érem pobres, i, que recordi, no érem gaire estúpids. Teníem una certa voluntat de propaganda, de difondre les nostres idees. Volíem per a nosaltres i per als altres —per a la humanitat sencera— una societat nova, lliure de tots aquests prejudicis, que fan als homes desiguals artificialment i els imposen inferioritats, sofriments, estretors que la Natura no els ha imposat. En el meu cas, el que llegia em confirmava en aquestes opinions. En llibres llibertaris barats —els que hi havia en aquell temps, i n'hi havia bastants— vaig llegir-ho quasi tot. Vaig anar a conferències i reunions dels propagandistes d'aquells temps. Cada llibre i cada discurs em convenia més de la certesa i de la justícia de les meves idees. El que pensava llavors —ho repeteixo, amic meu— és el que penso ara, l'única diferència és que llavors ho pensava, ara ho penso i ho practico.

—Doncs sí; això, fins on ha arribat, està molt bé. És molt cert que us va fer anarquista així, i veig perfectament que éreu anarquista. No necessito més proves d'això. El que m'agradaria saber és com és que d'allí va sortir el banquer..., com és que d'allí va sortir-ne sense contradiccions... És això, més o menys ja calculo que...

—No, no calculeu res... Sé el que voleu dir... Us baseu en els arguments que acabeu d'escoltar, i jutgeu que jo trobava l'anarquisme irrealitzable i per això, com us havia dit, només defensable i justa la societat burgesa, oi?...

—Sí, calculava que fos més o menys això...

—Però, com ho podia ser si des del principi de la conversa us he dit i repetit que sóc anarquista, que no solament ho vaig ser sinó que continuo sent-ho? Si m'hagués fet banquer o comerciant per la raó que jutgeu, jo no era anarquista, era burgès.

—Sí, teniu raó... Però, llavors com dimonis... ? Endavant, digui.,.

—Com us deia, jo era (sempre ho vaig ser) més o menys lúcid, i també un home d'acció. Aquestes són qualitats naturals; no me les van posar al bressol (si és que vaig tenir bressol), vaig ser jo qui les va dur cap allà. Doncs bé. Essent anarquista, trobava insuportable ser anarquista passivament, només per anar a escoltar discursos i parlar-ne amb els amics. No: calia fer alguna cosa! Calia treballar i lluitar per la causa dels

oprimits i de les víctimes de les convencions socials! Vaig decidir posar-hi l'espatlla, segons pogués. Vaig posar-me a pensar com i què podria ser útil a la causa llibertària. Vaig posar-me a traçar el meu pla d'acció.

»Què vol l'anarquista? Llibertat —la llibertat per a ell i per als altres, per a la humanitat sencera. Vol alliberar-se de la influència o de la pressió de les ficcions socials; vol ser lliure tal com va néixer i va aparèixer al món, que és com de justícia ha de ser; i vol aquesta llibertat per a si mateix i per a tots els altres. No tots poden ser igual davant la Natura: uns neixen alts, d'altres baixos; uns forts, d'altres febles; uns més intel·ligents, d'altres menys ... Però tots podem ser iguals d'aquí en endavant; només les ficcions socials ho eviten. Aquestes ficcions socials és el que calia destruir.

»Calia destruir-les... Però, no m'oblidava d'una cosa: calia destruir-les..., però en profit de la llibertat, i tenint sempre en vista la creació de la societat lliure. Perquè això de destruir les ficcions socials tant pot ser per crear llibertat, o preparar el camí de la llibertat, com per establir altres ficcions socials diferents, igualment dolentes perquè igualment són ficcions. És aquí que calia prendre cura. Calia encertar amb un procés d'acció, qualsevol que fos la seva violència o la seva no-violència (perquè contra les injustícies socials tot era legítim), pel qual es contribuís a destruir les ficcions socials sense, alhora, destorbar la creació de la llibertat futura; creant de seguida, si fos possible, alguna cosa de la llibertat futura.

»És evident que aquesta llibertat, que ha de tenir cura a no destorbar, és la llibertat futura i, en el present, la llibertat dels oprimits per les ficcions socials. És clar que no hem de mirar de no pertorbar la «llibertat» dels poderosos, dels ben situats, de tots els qui representen les ficcions socials i en tenen avantatge. Aquesta no és la llibertat; és la llibertat de tiranitzar, que és el contrari de la llibertat. Aquesta, per contra, és la que més hauríem de pensar a pertorbar i a combatre. Em sembla que això és clar...

—És claríssim. Continueu...

—Per a qui vol l'anarquisme la llibertat? Per a la humanitat sencera. Quina és la manera d'aconseguir la llibertat per a la humanitat sencera? Destruir per complet totes les ficcions socials? Com es podrien destruir per complet totes les ficcions socials? Ja us he anticipat l'explicació, quan, per causa de la vostra pregunta, he discutit els altres sistemes progressistes i us he explicat com i per què era anarquista... Recordeu la meva conclusió?...

—La recordo...

—... Una revolució social sobtada, brusca, aclaparadora, que faci passar la societat, d'un salt, del règim burgès cap a la societat lliure. Aquesta revolució social preparada per un treball intens i continu, d'acció directa i indirecta, que tendeixi a disposar tots els esperits per a l'arribada de la societat lliure, i a afeblir fins a l'estat comatós totes les resistències de la burgesia. M'excuso de repetir-vos les raons que porten inevitablement a aquesta conclusió, dins de l'anarquisme; ja les he exposades i vós ja les ha percebudes.

—Sí.

—Aquesta revolució seria preferiblement mundial, simultània en totes els punts, o els punts importants, del món; o, si no fos així, partint ràpidament d'uns cap a d'altres, però, en tot cas, en cada punt, això és, en cada nació, fulminant i completa.

»Molt bé. Què podia fer jo per aquesta finalitat? Sol, jo no la podia fer, la revolució mundial, ni tan sols podia fer la revolució completa en la part del país on era. El que podia fer era treballar, en la mesura possible del meu esforç, per preparar aquesta revolució. Ja us he explicat com: tot combatent, per tots els mitjans accessibles, les ficcions socials; no destorbant mai a l'hora de fer aquest combat o la propaganda per a la societat lliure, ni la llibertat futura, ni la llibertat present dels oprimits; tot creant ja, si fos possible, alguna cosa de la futura llibertat.

Aspirà fum; féu una lleu pausa; recomençà.

—Ara, aquí, amic meu, vaig posar la meva lucidesa en acció. Treballar per al futur, està bé, vaig pensar; treballar perquè els altres tinguin llibertat, d'acord. Però, llavors jo? No sóc ningú, jo? Si fos cristià, treballaria alegrement per al futur dels altres, perquè hi tindria la meva recompensa, al cel; però, també, si fos cristià no seria anarquista, perquè llavors les tals desigualtats socials no tindrien importància en la nostra curta vida: serien només una condició de la nostra prova, i ja serien compensades en la vida eterna. Però jo no era cristià, ni ho sóc, i em preguntava: però, per qui m'hauria de sacrificar en tot això? Encara més: per què m'hauria de sacrificar, jo?

»Hi va haver moments de descreença; i comprendreu que era justificada... Sóc materialista, pensava jo; no tinc cap altra vida que aquesta; per què he de capficar-me amb propagandes i desigualtats socials, i altres històries, quan puc gaudir i entretenir-me molt més sense preocupar-me d'això? Qui solament té aquesta vida, qui no creu en la vida eterna, qui no admet cap altra llei que la Natura, qui s'oposa a l'Estat perquè no és natural, al matrimoni perquè no és natural, al diner perquè no és natural, per

quina raó amagada he de defensar l'altruisme o el sacrifici pels altres, o per la humanitat, si el sacrifici i l'altruisme tampoc no són naturals? Sí, la mateixa lògica que em mostra que un home no neix per casar-se, o per ser portuguès, o per ser ric o pobre, em mostra, també, que no neix per ser solidari, que no neix sinó per ser ell mateix, i per tant, el contrari d'altruista i solidari, i per tant exclusivament egoista.

»Vaig discutir la qüestió amb mi mateix. Considera, em deia jo, que naixem pertanyent a l'espècie humana, i que tenim el deure de ser solidaris amb tots els homes. Però, la idea de "deure" era natural? D'on ve aquesta idea de "deure"? Si aquesta idea de deure m'obligava a sacrificar el meu benestar, la meva comoditat, el meu instint de conservació i altres instints meus naturals, en què divergia l'acció d'aquesta idea de l'acció de qualsevol ficció social, que produeix en nosaltres exactament el mateix efecte?

»Aquesta idea de deure, de solidaritat humana, només podia considerar-se natural, si comportés amb ella una compensació egoista, perquè llavors, malgrat que en principi contrariés l'egoisme natural, es donava a aquest egoisme una compensació, sempre, al capdavant, i no se'l contrariava. Sacrificar un plaer, simplement sacrificar-lo, no és natural; sacrificar un plaer a un altre, ja és en la Natura; i, entre dues coses naturals que no es poden tenir alhora, escollir-ne una és el que està bé. Ara, quina compensació egoista, o natural, podia donar-me la dedicació a la causa de la societat lliure i de la futura felicitat humana? Solament la consciència del deure acomplert, de l'esforç per una bona finalitat; i cap d'aquestes coses no és una compensació egoista, cap d'aquestes coses no és un plaer en si, sinó un plaer, si ho és, nascut d'una ficció social, com pot ser el plaer de ser immensament ric, o el plaer d'haver nascut en una bona posició social.

»Us confesso, amic meu, que vaig viure moments de descreença... Em vaig sentir deslleial a la meva doctrina, traïdor a ella... Però de seguida vaig passar per damunt de tot això. La idea de justícia era aquí, dintre meu, pensava jo. La sentia natural. Sentia que hi havia un deure superior a la preocupació només del meu destí aquí. I vaig anar cap endavant amb la meva intenció.

—No em sembla que aquesta decisió revelés cap gran lucidesa per part vostra... No vau resoldre la dificultat... Vau anar cap endavant per un impuls absolutament sentimental...

—Sense dubte. Però això que us estic contant ara és la història de com em vaig fer anarquista i de com ho vaig continuar sent, i continuo. Us exposo lleialment les

hesitacions i les dificultats que vaig tenir, i com les vaig vèncer. Estic d'acord que, en aquell moment, vencia la dificultat lògica amb el sentiment, i no amb el raonament. Però heu de veure que, més tard, quan vaig arribar a la plena comprensió de la doctrina anarquista, aquesta dificultat, fins llavors lògicament sense resposta, va tenir la seva solució completa i absoluta,

—És curiós...

—Ho és... Ara deixeu-me continuar amb la meva història. Vaig tenir aquesta dificultat, i la vaig resoldre, a empentes i rodolons, com us he dit. Després, en la línia dels meus pensaments, em va sorgir una altra dificultat que també em va destarotar bastant.

»Estava bé —diguem-ne— que estigués disposat a sacrificar-me, sense cap recompensa pròpiament personal, és a dir, sense cap recompensa veritablement natural. Però, suposem que la societat futura no aportava res del que jo esperava, que mai no hi hauria la societat lliure; en aquest cas, per què dimonis m'estava sacrificant? Sacrificar-me a una idea sense recompensa personal, sense guanyar res amb el meu esforç per aquesta idea, entesos; però, sacrificar-me sense ni tan sols tenir la certesa que allò, pel que treballava existiria un dia, sense que la pròpia idea guanyés amb el meu esforç, això era una mica més fort. Des d'ara us dic que vaig resoldre la dificultat amb el mateix procés sentimental amb què havia resolt l'altra; però, us adverteixo també que, de la mateixa manera que l'altra, vaig resoldre aquesta per lògica, automàticament, quan vaig arribar a l'estat plenament conscient del meu anarquisme... Després ja ho veureu... En el moment del que us estic contant, vaig sortir del mal pas amb una o dues frases buides. “Jo acomplia el meu deure amb el futur; el futur que acomplís el seu amb mi...” Això, o alguna cosa per l'estil...

»Vaig exposar aquesta conclusió, o, més aviat, aquestes conclusions, als meus camarades, i ells concordaren amb mi; tots concordaren que calia tirar endavant i fer-ho tot per a la societat lliure. És veritat que un o altre, dels més intel·ligents, van quedar una mica atabalats amb l'exposició, no perquè no hi concordessin, sinó perquè mai no havien vist les coses així de clares, ni les conseqüències que aquestes coses tenen... Però, finalment, tots hi estaven d'acord... Tots aniríem a treballar per la gran revolució social, per la societat lliure, ens justificàvem el futur, o no! Vam formar un grup, d'entre gent convençuda, i vam començar una gran propaganda —gran, és clar, dins dels límits del que podíem fer. Durant bastant temps, enmig de dificultats, embrols i de vegades persecucions, vam treballar per l'ideal anarquista.

El banquer, arribat aquí, va fer una pausa una mica més llarga. No va encendre el cigar, que tornava a estar apagat. De sobte va fer un lleu somriure, i, amb l'aire de qui arriba al punt important, em fità amb més insistència i va prosseguir, tot aclarint més la veu i accentuant més les paraules.

—En aquest moment —va dir— va aparèixer una cosa nova. «En aquest moment» és una manera de dir. Vull dir que, després d'alguns mesos d'aquesta propaganda, em vaig començar a adonar d'una nova complicació, i aquesta era la més seriosa de totes, aquesta era seriosa de veritat ...

»Us recordeu, no és cert?, d'allò que jo, per un raonament rigorós, vaig acordar que havia de ser el procés d'acció dels anarquistes... Un procés, o processos, qualsevol amb el qual es contribuís a destruir les ficcions socials sense, alhora, destorbar la creació de la llibertat futura, sense, per tant, destorbar de cap manera la poca llibertat dels actuals oprimits per les ficcions socials; una procés que, si fos possible, creés ja alguna cosa de la llibertat futura...

»Doncs bé: una vegada establert aquest criteri, no vaig deixar de tenir-lo present mai més... Ara, en el moment de la nostra propaganda de què estic parlant, vaig descobrir una cosa. En el grup de propaganda —no érem gaires; érem uns quaranta, si no m'erro— es donava aquest cas: es creava tirania.

—Es creava tirania?... Com es creava tirania?

—De la manera següent... Uns manaven els altres i ens duïen cap on volien; uns s'imposaven als altres i ens obligaven a ser el que ells volien; uns arrossegaven els altres amb arts i tretes cap on ells volien. No dic que fessin això en coses greus; realment, no hi havia coses greus que es poguessin fer. Però, el fet és que això passava sempre i tots els dies, i tant es donava no solament en els afers relacionats amb la propaganda com fora d'ells, en assumptes vulgars de la vida. Uns anaven insensiblement per caps, d'altres insensiblement per subordinats. Uns eren caps per imposició, d'altres eren caps per destresa. En el fet més simple es veia això. Per exemple: dos dels nois anaven junts per un carrer allunyat; arribaven al capdavant del carrer, i un havia d'anar cap a la dreta i l'altre cap a l'esquerra; a cadascun li convenia anar cap a la seva banda. Però el que anava cap a l'esquerra deia a l'altre, «Vine amb mi cap aquí»; i l'altre responia, i era veritat, «Home, no puc; he d'anar cap allà», per aquesta o aquella raó... Però, a l'últim, contra la seva voluntat i la seva conveniència, anava cap allà amb l'altre cap a l'esquerra... Això passava una vegada per persuasió, una altra vegada per simple insistència, una tercera vegada per algun altre motiu... Això és, no passava mai per una raó

lògica; sempre hi havia en aquesta imposició i en aquesta subordinació alguna cosa d'espontània, com instintiva ... I com en aquest cas simple, en tots els altres casos; des dels menys fins als més importants... N'esteu ben al cas?

—Ho veig. Però, què dimonis té d'estrany això? Això és del tot natural!...

—Ho serà. Ja hi anem. El que us demano que noteu és que és exactament el contrari de la doctrina anarquista. Adoneu-vos bé que això passava en un grup petit, un grup sense influència ni importància, un grup al qual no s'havia confiat la solució de cap qüestió greu o la decisió sobre qualsevol assumpte de pes. I adoneu-vos que passava en un grup de gent que s'havia unit especialment per fer el que poguéssis per a l'objectiu anarquista —és a dir, per combatre, tant com fos possible, les ficcions socials, i crear, tant com fos possible, la llibertat futura. Us n'heu adonat bé d'aquests dos punts?

—Me n'adono.

—Vegeu ara bé el que això representa... Un grup petit, de gent sincera (us ho garanteixo, que era sincera!), establert i unit expressament per treballar per la causa de la llibertat, després d'uns mesos només havia aconseguit una cosa positiva i concreta, la creació entre ells de tirania. I fixe'u-vos quina tirania... No era una tirania derivada de l'acció de les ficcions socials, que, encara que lamentable, seria disculpable fins a un cert punt, encara que menys en nosaltres, que combatíem aquestes ficcions, que en altres persones; però, en fi, vivíem enmig d'una societat basada en aquestes ficcions i no era enterament culpa nostra que no poguéssim fugir del tot de la seva acció. Però, no era això. Els qui manaven en els altres, o els menaven cap on volien, no feien això per la força dels diners, o de la posició social, o de qualsevol autoritat de naturalesa fictícia que s'arrogessin; ho feien per una acció de qualsevol mena fora de les ficcions socials, una tirania nova. És a dir, aquesta tirania, pel que fa a les ficcions socials, era una tirania nova. I era una tirania exercida sobre gent essencialment oprimida ja per les ficcions socials. Era, a més a més, tirania exercida entre ells per gent el sincer propòsit de la qual no era cap altre que destruir la tirania i crear llibertat.

»Ara poseu el cas en un grup molt més gran, molt més influent, tractant ja de qüestions importants i de decisions de caràcter fonamental. Poseu aquest grup a encaminar els seus esforços, com el nostre, per a la formació d'una societat lliure. I ara digueu-me si a través d'aquesta carretada de tiranies entrecruades hi distingiu alguna societat futura que s'assembli a una societat lliure o a una humanitat digna de si mateixa...

—Sí: això és molt curiós...

—És curiós, oi?... I mireu, hi ha punts secundaris també molt curiosos... Per exemple: la tirania de l'auxili ...

—De què?

—La tirania de l'auxili. Hi havia entre nosaltres qui, en lloc de manar als altres, en lloc d'imposar-se als altres, al contrari, els auxiliava en tot el que podia. Sembla el contrari, no és veritat? Doncs, mireu que és el mateix. És la mateixa tirania nova. És la mateixa manera d'anar contra els principis anarquistes.

—Aquesta és bona! Per què?

—Auxiliar algú, amic meu, és prendre aquest algú per incapaç; si aquest algú no és incapaç, i o se'l fa tal, o se'l suposa tal, això és, en el primer cas una tirania, i en el segon un menyspreu. En un cas s'escurça la llibertat de l'altre, en l'altre cas es parteix, si més no inconscientment, del principi que l'altre és menyspreable i indigno o incapaç de llibertat.

»Tornem al nostre cas... Veureu bé que aquest punt era gravíssim. Bé que treballéssim per la societat futura sense esperar-nos que ella ens ho agrais, o arriscant-nos, fins i tot, que no arribés mai. Tot això, bé. Però el que era massa era estar-nos treballant per un futur de llibertat i no fer, de positiu, sinó crear tirania, i no només tirania, ans tirania nova, i tirania exercida per nosaltres, els oprimits, els uns sobre els altres. Ara, això és el que no podia ser...

»Em vaig posar a pensar. Aquí hi havia un error, un desviament qualsevol. Els nostres propòsits eren bons; les nostres doctrines semblaven certes; serien erronis els nostres processos? Certament, havien de ser-ho. Però, on dimonis era l'error? Em vaig posar a pensar en això i em tornava boig. Un dia, de sobte, com passa sempre en aquestes coses, vaig trobar la solució. Va ser el gran dia de les meves teories anarquistes; el dia en què vaig descobrir, per dir-ho així, la tècnica de l'anarquisme.

Em va mirar un moment sense mirar-me. Després va continuar, en el mateix to.

—Vaig pensar així... Tenim aquí una tirania nova, una tirania que no és derivada de les ficcions socials. Llavors, d'on és derivada? Derivarà de les qualitats naturals? Si és així, adéu societat lliure! Si una societat on amb prou feines estan en joc les qualitats naturals dels homes —aquelles qualitats amb les quals neixen els homes, que deuen només a la Natura, i sobre les quals no tenim cap poder—, si una societat on amb prou feines estan en joc aquestes qualitats no és sinó un amuntegament de tiranies, qui

mourà un sol dit per contribuir a la vinguda d'aquesta societat? Tirania per tirania, que es quedi la que hi ha, que, si més no, és aquella a la qual estem avesats, i que per això fatalment sentim menys que sentiríem una tirania nova, i amb el caràcter terrible de totes les coses tiràniques que surten directament de la Natura —no hi ha revolta possible contra ella, com no hi ha revolució contra l'haver de morir, o contra néixer baix quan es preferiria haver nascut alt. Igualment, ja us he provat que, si, per qualsevol raó no és realitzable la societat anarquista, llavors ha d'existir, per ser més natural que qualsevol altra, tret d'aquella, la societat burgesa.

»Però, seria aquesta tirania, que naixia així entre nosaltres, realment derivada de les qualitats naturals? Ara, què són les qualitats naturals? Són el grau d'intel·ligència, d'imaginació, de voluntat, etc., amb què cadascú neix —això en el camp mental, és clar, perquè les qualitats naturals físiques no vénen al cas. Així, un paio que, sense que sigui per una raó derivada de les ficcions socials, en mana un altre, per força que ho fa per ser-ne superior en una o altra de les qualitats naturals. El domina amb l'ús de les seves qualitats naturals. Però hi ha una cosa a contemplar: aquest ús de les qualitats naturals serà legítim, és a dir, serà natural?

»I doncs, quin és l'ús natural de les nostres qualitats naturals? Servir les finalitats naturals de la nostra personalitat. Dominar algú serà una finalitat natural de la nostra personalitat? Pot ser-ho; hi ha un cas en què pot ser-ho: és quan aquest algú se situa segons nosaltres en un lloc d'enemic. Per a l'anarquista, és clar, qui se situa en un lloc d'enemic, és qualsevol representant de les ficcions socials i de la seva tirania; ningú més, perquè tots els altres homes són homes com ell i camarades naturals. Bé podeu veure que el cas de tirania que havíem estat creant entre nosaltres no era aquest; la tirania, que havíem estat creant, era exercida sobre homes com nosaltres, camarades naturals, i, encara més, sobre homes dues vegades camarades nostres, perquè ho eren també per la comunió del mateix ideal. Conclusió: aquesta nostra tirania, si no era derivada de les ficcions socials, tampoc no era derivada de les qualitats naturals; era derivada d'una aplicació errada, d'una perversió, de les qualitats naturals. I aquesta perversió, d'on és que provenia?

»Havia de provenir d'una de dues coses: o de l'home que és naturalment dolent, i per tant totes les qualitats naturals serien naturalment pervertides; o d'una perversió resultant de la llarga permanència de la humanitat en una atmosfera de ficcions socials, totes elles creadores de tirania, i tendents, per tant, a tornar ja instintivament tirànic l'ús més natural de les qualitats més naturals. Ara, d'aquestes dues hipòtesis,

quina seria la vertadera? D'una manera satisfactòria—això és, rigorosament lògica o científica— era impossible de determinar. El raonament no pot entrar en el problema, perquè és d'ordre històric, o científic, i depèn del coneixement de fets. Per la seva banda, la ciència tampoc no ens hi ajuda, perquè, per més lluny que reculem en la història, sempre trobem l'home vivint sota un o altre sistema de tirania social, i per tant sempre en un estat que no ens permet esbrinar com és l'home quan viu en circumstàncies purament i enterament naturals. No havent-hi manera de determinar-ho amb certesa, hem d'inclinar-nos cap a la banda de major probabilitat; i la major probabilitat és en la segona hipòtesi. És més natural suposar que la llarguíssima permanència de la humanitat en ficcions socials creadores de tirania faci néixer cada home ja amb les seves qualitats naturals pervertides en el sentit de tiranitzar espontàniament, fins i tot en qui no pretengui tiranitzar, que suposar que les qualitats naturals poden ser naturalment pervertides, la qual cosa, en certa manera, representa una contradicció. Per això el pensador es decideix, com vaig decidir jo, amb una quasi absoluta seguretat, per la segona hipòtesi.

»Tenim, doncs, que una cosa és evident... En l'estat social present no és possible un grup d'homes, per ben intencionats que siguin tots, per preocupats que estiguin tots només a combatre les ficcions socials i a treballar per la llibertat, que treballin junts sense que espontàniament creïn entre si tirania, sense crear entre ells una tirania nova, suplementària a la de les ficcions socials, sense destruir en la pràctica tot quant volen en teoria, sense destorbar involuntàriament tant com sigui possible el propi propòsit que volen promoure. Què cal fer? És molt simple... Treballar tots per la mateixa finalitat, però separats.

—Separats?

—Sí. No heu seguit el meu argument?

—L'he seguit.

—I no trobeu lògica, no trobeu fatal aquesta conclusió?

—La trobo, sí, la trobo... El que no veig clar és com això...

—Us ho aclariré... He dit: treballar tots per la mateixa finalitat, però separats. Treballant tots per la mateixa finalitat anarquista, cadascú contribueix amb el seu esforç a la destrucció de les ficcions socials, que és cap a on l'adreça, i a la creació de la societat lliure del futur; i treballant separats no podem, de cap manera, crear una tirania nova, ja que ningú no pot fer cap acció sobre un altre i, no pot per tant, ni, dominant-lo, minvar-li la llibertat, ni, auxiliant-lo, extingir-la.

»Treballant així, separats i per una mateixa finalitat anarquista, tenim les dues voluntats —la de l'esforç, i la de la no creació de tirania nova. Continuem units, perquè ho estem moralment i treballem de la mateixa manera per la mateixa finalitat: continuem sent anarquistes, perquè cada un treballa per a la societat lliure; però deixem de ser traïdors, voluntaris o involuntaris, a la nostra causa, deixem fins i tot de poder-ho ser, perquè ens situem, pel treball anarquista isolat, fora de la influència deletèria de les ficcions socials, del seu reflex hereditari sobre les qualitats atorgades que la Natura dóna.

»És clar que tota aquesta tàctica s'aplica al que jo n'he dit període de preparació per a la revolució social. Arruïnades les defenses burgeses, i reduïda la societat sencera a l'estat d'acceptació de les doctrines anarquistes, mancant només fer la revolució social, llavors, per al cop final, no es pot continuar l'acció separatament. Però en aquest moment, la societat lliure haurà arribat virtualment; les coses seran ja d'una altra manera. La tàctica a la qual em refereixo només la deia pel que fa a l'acció anarquista enmig de la societat burgesa, com ara, com al grup al qual pertanyia.

»Aquest era —finalment!— el veritable procés anarquista. Junts, no valíem res, que importés, i, a sobre, ens tiranitzàvem, i ens destorbàvem els uns als altres i a les nostres teories. Separats, tampoc no aconseguíem gaire res, però, sí més no, no destorbàvem la llibertat, no creàvem tirania nova; el que aconseguíem, per poc que fos, era realment aconseguit, sense desavantatges ni pèrdues. I, a més a més, treballant així, separats, apreníem a confiar més en nosaltres mateixos, a no repenjar-nos els uns en els altres, a esdevenir més lliures ja, a preparar-nos, tant personalment com als altres amb el nostre exemple, per al futur.

»Estava radiant d'alegria amb aquesta descoberta, així que després vaig anar a exposar-la als meus camarades... Va ser una de les poques vegades en la meua vida en què vaig ser estúpid. Imagineu-vos com n'anava de ple de la meua descoberta que esperava que hi coincidirien!

—No hi van coincidir, és clar...

—Van replicar, amic meu, tots van replicar! Uns més, altres menys, tots protestaven!... No era això! ... Això no podia ser!... Però cap no deia el que era o el que havia de ser. Vaig argumentar i argumentar, i, en resposta als meus arguments, no vaig obtenir sinó frases, bandarrades, coses com aquelles que els ministres responen als parlaments quan no tenen cap resposta... Llavors vaig veure amb quina colla de bèsties i de covards m'havia ficat! Es van desemmascarar. Aquella púrria havien nascut per ser

esclaus. Volien ser anarquistes a costa dels altres. Volien la llibertat, després que fossin els altres els qui l'aconeguissin, després que els fos donada com un rei dóna un títol! Gairebé tots ells són així, els grans lacais!

—I us vaig empenyar?

—Que si em vaig empenyar? Vaig enfurismar-me! Treia foc pels queixals. Quasi vaig pegar-me amb dos o tres d'ells. I al final vaig fotre el camp. Em vaig isolar. No us podeu imaginar el fàstic que em feia aquell ramat de bens! Gairebé vaig renegar de l'anarquisme. Gairebé vaig decidir que no m'importés més tot allò. Però, passats uns dies, vaig refer-me. Vaig pensar que l'ideal anarquista estava per damunt d'aquestes foteses. Ells no volien ser anarquistes? Ho seria jo. Ells només volien jugar a ser anarquistes? Jo no estava per jugar a res. Ells no tenien força per combatre sinó repenjats els uns en els altres, i tot creant, entre si, un simulacre nou de la tirania que deien voler combatre? Doncs que ho fessin, els cretins, si no servien per a res més. Era jo qui no seria burgès per tan poca cosa.

»Estava establert que, en el veritable anarquisme, cadascú, amb les seves pròpies forces, ha de crear llibertat i combatre les ficcions socials. Doncs, amb les meves pròpies forces, jo anava a crear llibertat i a combatre les ficcions socials. Que ningú no volia seguir-me en el veritable camí anarquista? Seguiria jo per ell. Hi aniria jo sol, amb els meus recursos, amb la meva fe, abandonat fins i tot del suport mental dels qui havien estat els meus camarades, contra totes les ficcions socials. No dic que fos un bell gest, ni un gest heroic. Va ser simplement un gest natural. Si el camí havia de ser fet per cadascú separadament, jo ja no necessitava ningú per fer-lo. Em bastava el meu ideal. En base a aquests principis i a aquestes circumstàncies vaig decidir, només per a mi mateix, combatre les ficcions socials.

Va suspendre un instant el discurs, que havia esdevingut calent i fluid. El va reprendre de seguida, amb una veu més assossegada.

—És un estat de guerra, vaig pensar, entre mi i les ficcions socials. Molt bé. Què puc fer jo contra les ficcions socials? Treballar en solitari, per no poder, de cap de les maneres, crear cap tirania. Com puc col·laborar en solitari en la preparació de la revolució social, en la preparació de la humanitat per a la societat lliure? He d'escollir un dels dos processos, dels dos processos que hi ha; en cas, és clar, que no pugui servir-me dels dos. Els dos processos són l'acció indirecta, això és, la propaganda, i l'acció directa, de qualsevol mena.

»Primerament vaig pensar en l'acció indirecta, això és, en la propaganda. Quina propaganda podria fer només jo sol? A part d'aquesta propaganda que sempre es fa en la conversa, amb aquest o aquell, o a l'atzar i aprofitant totes les ocasions, el que volia saber era si l'acció indirecta era un camí per on jo pogués encaminar la meva activitat d'anarquista enèrgicament, això és, per manera de produir resultats sensibles. Després vaig veure que no podia ser. No sóc orador ni sóc escriptor. És a dir, sóc capaç de parlar en públic, si cal, i sóc capaç d'escriure un article al diari; però el que volia esbrinar era si el meu fer natural indicava que, tot especialitzant-me en l'acció indirecta, de qualsevol de les dues maneres o amb les dues, podria obtenir resultats més positius per a la idea anarquista que especialitzant els meus esforços en qualsevol altre sentit. Tot-hora l'acció és sempre més profitosa que la propaganda, excepte per als individus el quefer dels quals els assenyala essencialment com a propagandistes —els grans oradors, capaços d'electritzar multituds i arrossegar-les darrere seu, o els grans escriptors, capaços de fascinar i de convèncer amb els seus llibres. No em sembla que sigui gaire vanitós, però, si ho sóc, no comporta, si més no, vantar-me d'aquelles qualitats que no tinc. I, tal com ja us he dit, mai no m'ha plagut jutjar-me orador o escriptor. Per això vaig abandonar la idea de l'acció indirecta com a camí per a la meva activitat anarquista. Per exclusió de parts, estava forçat a escollir l'acció directa, això és, l'esforç aplicat a la vida pràctica, a la vida real. No era la intel·ligència, sinó l'acció. Molt bé. Així seria.

»Havia, doncs, d'aplicar a la vida pràctica el procés fonamental d'acció anarquista que ja havia esclarit —combatre les ficcions socials sense crear cap tirania nova, tot creant ja, si fos possible, alguna cosa de la llibertat futura. Ara bé, com dimonis es fa això en la pràctica?

»I què és combatre en la pràctica? Combatre en la pràctica és la guerra, és una guerra, si més no. Com es fa la guerra a les ficcions socials? Abans que res, com es fa la guerra? Com es venç l'enemic en qualsevol guerra? D'una d'aquestes dues maneres: o matant-lo, és a dir, destruint-lo; o empresonant-lo, és a dir, subjugant-lo, reduint-lo a la inactivitat. Destruir les ficcions socials jo no ho podia fer; destruir les ficcions socials només ho podia fer la revolució social. Fins aquí, les ficcions socials podien aguantar-se, trontollant, per un fil; però destruïdes, només ho estarien amb la vinguda de la societat lliure i la caiguda precisa de la societat burgesa. El màxim que jo podria fer en aquest sentit era destruir —destruir en el sentit físic de matar— un o altre membre de les classes representatives de la societat burgesa. Vaig estudiar el cas, i vaig

veure que era una ximpleria. Supposeu que jo matés un o dos, o una dotzena de representants de la tirania de les ficcions socials... El resultat? Les ficcions socials en quedarien afectades? De cap manera. Les ficcions socials no són com una situació política que pot dependre d'un petit nombre d'homes, d'un sol home potser. El que comporten de mal les ficcions socials és en elles mateixes, en el seu conjunt, i no pas en els individus que les representen perquè en són representants. De més, un atemptat d'ordre social produeix sempre una reacció; no tan sols tot queda igual, sinó que, la majoria de vegades, empitjora. I, encara més, supposeu, com és natural, que, després d'un atemptat, fos caçat; que fos caçat i eliminat, d'una manera o altra. I supposeu que hagués acabat amb una dotzena de capitalistes. En resum, què aportaria tot plegat? Amb la meua eliminació, encara que no per mort, sinó per simple empresonament o bandejament, la causa anarquista perdria un element de combat; i els dotze capitalistes, que jo hauria abatut, no serien dotze elements que la societat burgesa hauria perdut, perquè els elements components de la societat burgesa no són elements de combat, sinó elements purament passius, perquè el «combat» està, no en els membres de la societat burgesa, sinó en el conjunt de les ficcions socials en què aquesta societat s'assenta. Les ficcions socials no són gent a la qual es pugui disparar cap tret... Ho compreneu? No seria com el soldat d'un exèrcit que mata dotze soldats d'un exèrcit contrari; seria com un soldat que mata dotze civils de la nació d'un altre exèrcit. Seria matar estúpidament, perquè no s'elimina cap ni un combatent... Jo no podia per tant pensar a destruir, ni del tot ni parcialment, les ficcions socials. Hauria de subjugar-les, llavors, vèncer-les subjugant-les, reduint-les a la inactivitat.

De sobte m'apuntà amb el seu índex dret.

—Va ser el que vaig fer!

Retirà tot seguit el gest, i va continuar.

—Vaig tractar de veure quina era la primera, la més important, de les ficcions socials. Seria aquesta, més que cap altra, la que hauria d'intentar subjugar, d'intentar reduir a la inactivitat. La més important, de la nostra època si més no, són els diners. Com subjugar els diners, o, en paraules més precises, la força, la tirania dels diners? Alliberant-me de la seva influència, de la seva força, superior per tant a la seva influència, reduint-los a la inactivitat pel que fa a mi. Pel que fa a mi, ho compreneu?, perquè era jo qui els combatia; si fos reduir-los a la inactivitat pel que fa a tota la gent, ja no seria subjugar-los, sinó destruir-los, perquè seria acabar del tot amb la ficció dels

diners. Ara bé, ja us he provat que qualsevol ficció social només pot ser «destruïda» per la revolució social, arrossegada com les altres en la caiguda de la societat burgesa.

»Com podia esdevenir superior a la força dels diners? El procés més simple era distanciar-me de l'esfera de la seva influència, això és, de la civilització; anar a un camp, menjar arrels i beure aigua de les déus; anar nu i viure com un animal. Però això, encara que no hi hagués dificultats a fer-ho, no era combatre una ficció social; no era ni combatre: era fugir. Realment, qui s'esquitlla de batre's en el camp de batalla no en pot sortir derrotat. Però moralment és derrotat, perquè no s'hi ha batut. El procés havia de ser un altre —un procés de combat i no de fuga. Com subjugar els diners, combatent-los? Com deslliurar-se de la seva influència i tirania, sense evitar el seu encontre? El procés només era un: adquirir-los, adquirir-los en quantitats suficients per no sentir-ne la influència; i com més quantitats n'adquirís, tant més lliure estaria d'aquesta influència. Va ser quan vaig veure això clarament, amb tota la força de la meva convicció d'anarquista, i tota la meva lògica d'home lúcid, que vaig entrar en la fase actual —la comercial i bancària, amic meu— del meu anarquisme.

Va descansar un moment de la violència, novament creixent, del seu entusiasme per la seva exposició. Després, va continuar, encara amb un cert acalorament, la seva narració.

—Us recordeu ara d'aquelles dues dificultats lògiques que us vaig dir que m'havien sorgit al principi de la meva carrera d'anarquista conscient?... I us recordeu que us vaig dir que en aquella avinentesa les havia resoltes artificialment pel sentiment i no per la lògica? Això és, vós mateix vau fer notar, i molt bé, que no les havia resoltes per la lògica...

—Me'n recordo, sí...

—I us recordeu que us vaig dir que més tard, quan vaig encertar el veritable procés anarquista, vaig resoldre les dificultats de seguida, això és, per la lògica?

—Sí.

—Ara vegeu com van quedar resoltes... Les dificultats eren aquestes: no és natural treballar per alguna cosa, sigui la que sigui, sense una compensació natural, és a dir, egoïsta: i no és natural donar el nostre esforç a qualsevol finalitat sense tenir la compensació de saber que aquest objectiu s'aconseguirà. Les dues dificultats eren aquestes: ara adoneu-vos com van ser resoltes pel procés de treball anarquista que el meu raonament em va portar a descobrir com l'únic veritable... El procés dona com a

resultat el meu enriquiment; per tant, compensació egoista. El procés mena cap a l'obtenció de la llibertat; ara jo, tornant-me superior a la força dels diners, això és, alliberant-me d'ells, aconseguixo llibertat. Aconseguixo llibertat només per a mi, és cert; però és que, com ja us he provat, la llibertat per a tots només pot arribar amb la destrucció de les ficcions socials, per la revolució social, i jo, tot sol, no puc fer la revolució social. El punt concret és aquest: cerco llibertat, aconseguixo llibertat: aconseguixo la llibertat que puc, perquè, és clar, no puc aconseguir la que no puc... I vegeu: a part del raonament que determina aquest procés anarquista com l'únic veritable, el fet que resol automàticament les dificultats lògiques, que es poden oposar a qualsevol procés anarquista, més prova que és el veritable.

»Doncs va ser aquest el procés que vaig seguir. Vaig posar mans a l'obra en l'empresa de subjugar la ficció dels diners, tot enriquint-me. Ho vaig aconseguir. Em va costar un cert temps, perquè la lluita va ser gran, però ho vaig aconseguir. M'estalvio contar-vos el que va ser i el que ha estat la meua vida comercial i bancària. Podria ser interessant, en certs punts sobretot, però ja no pertany a l'assumpte. Vaig treballar, vaig lluitar, vaig guanyar diners; vaig treballar més, vaig lluitar més, vaig guanyar més diner; finalment, vaig guanyar molts diners. No vaig parar esment en el procés —us ho confesso, amic meu, que no vaig parar esment en el procés; vaig emprendre tot quant hi ha—, en l'acaparament, en el sofisma financer, en la pròpia competència deslleial. I què?! Jo combatia les ficcions socials, immorals i antinaturals per excel·lència, i havia de parar esment en els processos?! Jo treballava per la llibertat, i havia de parar esment en les armes amb què combatia la tirania?! L'anarquista estúpid, que posa bombes i tira trets, bé sap que mata, i bé sap que les seves doctrines no inclouen la pena de mort. Ataca una immoralitat amb un crim, perquè troba que la destrucció d'aquesta immoralitat demana un crim. És estúpid quant al procés, perquè, com ja us he mostrat, aquest procés és erroni i contraproduent com a procés anarquista; ara bé, quant a la moral del procés és intel·ligent. El meu procés era encertat, i em servia legítimament, com a anarquista, de tots els mitjans per enriquir-me. Avui ja he realitzat el meu limitat somni d'anarquista pràctic i lúcida. Sóc lliure. Faig el que vull, dintre, és clar, del que és possible de fer. El meu lema d'anarquista era la llibertat; doncs bé, tinc la llibertat, la llibertat que, a hores d'ara, en la nostra societat imperfecta, és possible tenir. Vaig voler combatre les forces socials; les vaig combatre, i, encara més, les vaig vèncer.

—Atureu-vos! Atureu-vos aquí! —vaig dir—. Això està tot molt bé, però hi ha una cosa que no heu vist. Les condicions del vostre procediment eren, com heu provat,

no solament crear llibertat, sinó també no crear tirania. Ara, heu creat tirania com a acaparador, com a banquer, com a financer sense escrúpols —disculpeu-me, però és el que heu dit—, heu creat tirania. Heu creat tanta tirania com qualsevol altre representant de les ficcions socials que heu dit combatre.

—No, amic meu, us enganyeu. Jo no he creat tirania. La tirania que pot haver resultat de la meva acció de combat contra les ficcions socials és una tirania que no sorgeix de mi, i, que, per tant, no he creat; està en les ficcions socials; jo no l’he afegida. Aquesta tirania és la pròpia tirania de les ficcions socials; i jo no podia, ni m’he proposat, destruir les ficcions socials. Per centèsima vegada, us ho repeteixo: només la revolució social pot destruir les ficcions socials; abans d’això, l’acció anarquista perfecta, com la meva, només pot subjugar les ficcions socials, subjugar-les en relació només a l’anarquista que posa aquesta procés en pràctica, perquè aquest procés no permet una més gran subjugació d’aquestes ficcions. No es tracta de no crear tirania; es tracta de no crear tirania nova, tirania on no n’hi havia. Els anarquistes, treballant en conjunt, influint-se els uns als altres com us he dit, creen entre si, fora i a part de les ficcions socials, una tirania; aquesta sí que és una tirania nova. Aquesta, jo no l’he creada. No la podia igualment crear, per les pròpies condicions del meu procés. No, amic meu; només vaig crear llibertat. En vaig alliberar un. Em vaig alliberar a mi. Perquè el meu procés, que és, com us he provat, l’únic veritable procés anarquista, no em permetia alliberar ningú més... El que vaig poder alliberar, ho vaig alliberar.

—Està bé... Entesos... Però mireu que, amb aquest argument, la gent gairebé pot arribar a creure que cap representant de les ficcions socials no exerceix la tirania...

—I no l’exerceix. La tirania ho és de les ficcions socials i no dels homes que les encarnen; aquests són, per dir-ho així, els mitjans de què les ficcions socials se serveixen per tiranitzar, com el ganivet és el mitjà de què es pot servir l’assassí. I vós certament no penseu que abolint els ganivets abolíu els assassins... Mireu... Destruïu tots els capitalistes del món, però sense destruir el capital... L’endemà el capital, ja en mans d’altres, continuarà, per mitjà d’aquests, la seva tirania. Destruïu, no els capitalistes, sinó el capital; quants capitalistes quedaran?... Ho enteneu?...

—Sí; teniu raó.

—O noi, del màxim, màxim, màxim, que em podeu acusar de fer és d’augmentar una mica —molt, molt poc— la tirania de les ficcions socials. L’argument és absurd, perquè, com ja us he dit, la tirania que no havia de crear, i no he creat, és una altra. Però hi ha un punt feble més: i és que, pel mateix raonament, podeu acusar un general,

que es bat en combat pel seu país, de causar al seu país la pèrdua d'un nombre d'homes del seu propi exèrcit que ha hagut de sacrificar per vèncer. Qui va a la guerra, dona i rep. Aconseguit el principal; la resta...

—Està molt bé... Però fixeu-vos en una altra cosa... El veritable anarquista vol la llibertat no solament per a ell mateix, sinó també per als altres... Em sembla que vol la llibertat per a tota la humanitat ...

—Sense dubte. Però ja us he dit que, pel procés que vaig descobrir que era l'únic procés anarquista, cadascú ha d'alliberar-se a si mateix. Jo m'he alliberat a mi; he fet el meu deure simultàniament per a mi i per a la llibertat. Per què els altres, els meus camarades, no van fer el mateix? Jo no els ho vaig impedir. Això hauria estat un crim, si els ho hagués impedit. Però ni tan sols els ho vaig impedir ocultant-los el veritable procés anarquista; després de descobrir el procés, els ho vaig dir clarament a tots. El propi procés m'impedia de fer res més. Què més podia fer? Forçar-los a seguir el camí? Encara que ho pogués fer, no ho faria, perquè seria treure'ls la llibertat, i això anava contra els meus principis anarquistes. Auxiliar-los? Tampoc no podia ser, per la mateixa raó. Mai no he ajudat, ni ajudo, ningú, perquè això, essent que disminueix la llibertat aliena, també va contra els meus principis. El que em censureu és que jo no sigui més gent que una sola persona. Per què em censureu el compliment del meu deure d'alliberar, fins on jo el podia acomplir? Per què no els censureu abans a ells per no haver acomplert el seu?

—Doncs sí, home. Però aquests homes no van fer el que va fer vós, naturalment, perquè eren menys intel·ligents que vós, o menys forts de voluntat, o...

—Ah, amic meu: aquestes ja són desigualtats naturals, i no socials... Amb aquestes l'anarquisme no hi té res a veure. El grau d'intel·ligència o de voluntat d'un individu és amb ell i amb la Natura; les pròpies ficcions socials no hi tenen res a fer. Hi ha qualitats naturals, com ja us he dit, que es pot presumir que siguin pervertides per la llarga permanència de la humanitat entre les ficcions socials; però la perversió no es troba en el grau de qualitat, que és absolutament donat per la Natura, sinó en l'aplicació de la qualitat. Una qüestió d'estupidesa o de falta de voluntat no té res a veure amb l'aplicació d'aquestes qualitats, sinó solament amb el seu grau. Per això us dic: aquestes són ja absolutament les desigualtats naturals, i sobre aquestes ningú no té cap poder, ni hi ha cap modificació social que les modifiqui, com no se'm pot fer a mi alt o a vós baix.

»Tret que... Tret que, en el cas d'aquests paios, la perversió hereditària de les qualitats naturals vagi tan lluny que perjudiqui el propi fons del temperament... Sí, que un paio neixi per ser esclau, neixi naturalment esclau, i per tant incapaç de qual-sevol esforç en el sentit d'alliberar-se'n... Però, en aquest cas..., en aquest cas..., què tenen a veure ells amb la societat lliure, o amb la llibertat?... Si un home ha nascut per ser esclau, la llibertat, essent contrària a la seva índole, serà per a ell una tirania.

Hi va haver una petita pausa. De sobte vaig riure sorollosament.

—Realment —vaig dir—, vós sou anarquista. En tot cas, fa riure, fins i tot després d'haver-lo escoltat, comparar el que sou amb el que són els anarquistes que hi ha pertot...

—Amic meu, jo ja us ho he dit, ja us ho he provat, i ara us ho repeteixo... La diferència és només aquesta: ells són anarquistes només teòrics, jo sóc teòric i pràctic; ells són anarquistes místics, i jo científic; ells són anarquistes que s'ajupen, jo sóc un anarquista que combat i allibera... En una paraula: ells són pseudo-anarquistes, i jo sóc anarquista.

I ens vam aixecar de la taula.

Lisboa, gener de 1922.

AQUESTA EDICIÓ D'*EL BANQUER ANARQUISTA*,
DE FERNANDO PESSOA, S'HA ACABAT D'EDITAR A LA VALL D'EN BAS
EL 2 DE MARÇ DE 2017, 43È ANIVERSARI DE L'EXECUCIÓ AL GARROT VIL
DE L'ANARQUISTA CATALÀ SALVADOR PUIG ANTICH.



LARESISTÈNCIA.CAT

